

Ustadnamə ustad sözü deməkdir. Ustadnamələri ustad aşığılar söyləyirlər. Ustadnamələr, adətən, ümumi məzmunlu olur, daha çox öyüd-nəsihət səciyyəsi daşıyır, hikmətlərlə zənginliyinə görə, onu qoşanın müdrikliyini təsdiqləyir. Ustadnamə məzmununa görə belə adlanır. Bu ayrıca bir şeir şəkli deyil. Gəraylı, qoşma, divani və s. şeir şəkillərində ustadnamələr var.

“Koroğlu” dastanından sonra yaranmış məhəbbət dastanlarının çoxunu ustadnamə ilə başlamışlar və bu, bir ənənə halını almışdır. Məhəbbət dastanlarının ustadnamələrlə başlanması iki başlıca məqsəd daşıyır:

- ustad aşığıların hörmətlə yad olunması;
- dinləyicilərin ustad sözlərinin yaratdığı xoş ovqat altında dastanı dinləməyə hazırlanması, onların söhbətə maraqlandırılması.

Bunların heç biri təsadüfi deyil. Dinləyicilərin dastan danışacaq aşığa necə qulaq asacaqları əksər hallarda onun seçib oxuduğu ustadnamələrdən asılı olur. Ona görə də məclisi ələ almağı bacaran ustad aşığılar xalqın sevdiyi sənətkarların sözlərini ustadnamə kimi oxumağa üstünlük verirlər. Bu, məclisi dastan dinləməyə hazırlamağın ən yaxşı yoludur.

Bütün məhəbbət dastanlarının əvvəlində üç ustadnamə oxunur. Bu, birinci növbədə, üç sayının türklər üçün uğurlu, sayalı olması ilə bağlıdır. Burada “Atalar üçdən deyiblər” atalar sözü yada düşür. Digər tərəfdən, dinləyiciləri dastan dinləmək ovqatı üstündə kökləmək üçün üç ustadnamənin oxunması sınaqlardan çıxmış ən optimal variantdır.

Koroğlunun da çoxlu ustadnamələri var və ustad aşığılar onları bir çox dastanlarda ustadnamə yerində oxumuşlar. Koroğlunun şeirlərini aşığıların bəzi dastanlarda ustadnamə yerində oxumaları belə fikir oyadır ki, o, həqiqətən ustad aşığı olmuşdur. Çünki dastan söyləyən aşığı ustad kimi tanımadığı aşığın şeirini heç vaxt ustadnamə yerində oxumazdı. Eyni dastanı danışan müxtəlif aşığılar çox zaman ustadnamə yerində öz seçdikləri şeirləri oxuyurlar. Bu baxımdan “Qurbani” dastanının ikinci ustadnaməsi maraqlıdır. Birinci ustadnamə Xəstə Qasımın, ikincisi Koroğlunun “Sultanım” qoşması, üçüncüsü isə Molla Cümənindir. “Sultanım” qoşması “Hüseyn və Reyhan” dastanında da ustadnamə yerində işlənmişdir. Lakin onun “Qurbani” dastanındakından xeyli fərqləri vardır. “Məmməd xan və Səbi xanım” dastanında ikinci ustadnamə Koroğlunun məşhur “Bənzərsən” vücudnaməsi, “Yəhya bəy və Dostu xanım” dastanının ikinci ustadnaməsi isə yenə Koroğlunun “Nə bilər” rədifli gəraylısıdır. “Abbas və Gülgöz” dastanını söyləyən aşığı da qəhrəman Koroğlunun yox, azman ustad saydığı Koroğlunun çox gözəl poeziya nümunəsi olan “Sultanım” rədifli qoşmasını ustadnamə yerində işlətməyi lazım bilmişdir. Bütün bunlar ustad aşığılarımızın Koroğlunu bir sənətkar kimi tanıdıqlarının ən gözəl təsdiqidir.

Dastan danışarkən ustadnamə seçmək aşığıdan həm böyük məsuliyyət, həm də sənətkarlıq tələb edir. Ustadnamə isə heç vaxt təsadüfən seçilmir. Azərbaycan dastanlarının ikinci cildində dastançı aşığılar tərəfindən ustadnamələrin seçilməsi haqqında çox gözəl deyilmişdir: Ustadnamə xalq şeiri növlərindəndir. Əsasən qoşma, bəzən də divani şəklində (dastanlarımızda gəraylı şəklində olan ustadnamələr də var. “Azərbaycan dastanları”nın məhz ikinci cildində çap olunmuş “Abbas və Gülgöz” dastanındakı birinci ustadnamə Dəllək Muradın bir gəraylısıdır. “Yəhya bəy və Dostu xanım” dastanını danışan aşığı da ikinci ustadnamə yerində Koroğlunun “Nə bilər” rədifli gəraylısını oxumuşdur. - müəllif) olur. Məzmunca mütləq hikmətamiz, nəsihətamiz olmalıdır. Aşığılar bir ənənə olaraq dastana çox azman məşhur ustadların üç ustadnaməsi ilə başlayırlar. Elə buradan aydın görünür ki, adlı-sanlı aşığılarımız Koroğlunun aşığılığına, şairliyinə böyük hörmətlə yanaşmış, onu adi sənətkar yox, azman ustad kimi tanıyırlar. Dastan söy-

ləyən aşığı ustadnaməni çox zaman öz seçir və əksər hallarda ya şəxsən tanıdığı, ya da şəxsiyyətinə və yaradıcılığına böyük hörmət bəslədiyi sənətkarlardan oxuyur. Yaranma tarixi XVI-XVII əsrlərlə bağlanan dastanlarımızın başlanğıcında XVIII-XIX əsrlərdə, hətta XX əsrdə yaşamış ustadların ustadnamələrinin oxunması da bununla bağlıdır. “Qurbani” dastanı da XVI-XVII əsrlərdə yaranmışdır, Koroğlunun isə ondan xeyli əvvəl yaşadığı artıq öz təsdiqini tapmışdır. Bu dastanda ustadnamə yerində işlənmiş “Sultanım” şeiri belədir:

Koroğlunun ustadnamələri

Bakıda Koroğlunun abidəsi. Müəllif - Azərbaycanın xalq rəssamı, SSRİ Rəssamlıq Akademiyasının müxbir üzvü və SSRİ Dövlət Mükafatı laureatı Tokay Məmmədov

*Qoç quzudan quzu törər qoç olar,
Qoç igiddən qoçaq olar, sultanım!
Mərd igidlər dava günü şad olar,
Müxənnətlər naçaq olar, sultanım!*

*Canım qurban mərd igidin özünə,
Mərdi ölsə, əlin vurmaz dizinə.
Fürsət düşsə düşmənin gözünə
Burma-burma bıçaq olar, sultanım!*

*Mərd igidlər bir-birinə daldadı,
Çuğullar ölməyib, sağı-soldadı.
Mərd meydandan qaçmaz, qaçsa aldı,
Qovğa günü haçaq olar, sultanım!*

Bu şeirin fəlsəfi fikir tutumu, öyüd-nəsihət səciyyəli hikmətli, nəsihətli ifadələr, döyüş, mərdlik, igidlik ruhuyla yoğurulmuş misralar bütövlükdə onun ustadnamə adlanmasına səbəb olmuşdur. Məni şeirin bədii gözəlliyi, poetik siqleti ilə yanaşı, bir də sonuncu misradakı “haçaq” sözü maraqlandırır. “Haçaq”, “haçan”, “nə vaxt” deməkdir və bu misrada o qədər yerində, o qədər ustalıqla işlənmişdir ki, misranın poetikliyini birə on qat artırmışdır. Haçaq sözü bu gün də Azərbaycanın qərb bölgəsində - Gəncə-Qazax-Borçalı-Göyçə tərəflərdə haçaq və haçax şəkillərində işlənməkdədir.

Koroğlunu bu ustadnaməsi “Qurbani” dastanının 1961-ci il nəşrində beş bənddir və ustadnamə kimi verilmişdir. İlk üç bənd yuxarıdakı şeirdəkindən bir qədər fərqlidir. Onu oxuyan aşığı bəlkə şeiri

belə eşidib, bəlkə müəyyən misraları unudub, sonradan bərpa eləyib. Hər halda ustadnamə yerində oxunmuş şeirdəki təhrifləri ondakı Koroğlu üslubundan yayınmış söz və ifadələr də göstərir.

Koroğlunun ustadnamələrindən biri də “Nə bilər” gəraylısıdır. Üç bəndlik bu gəraylı Nigar xanımın dilindən Koroğlunun haqqında deyilmişdir, ancaq onun möhürbəndi Koroğlunun adı ilə bağlıdır. Möhürbənddə bu adın çəkilməsi şeiri Koroğlunun qoşduğunu yox, Nigarın Koroğluya üz tutduğunu bildirir. Bu gəraylı öyüd-nəsihət məzmunlu olduğuna görə, ustadnamədir:

*Binadan gözəl olmayan
Telin qədrini nə bilər?
Çöldə gəzən boz sərçələr
Gülün qədrini nə bilər?*

*Kal qoşub, kotan əkməyən,
Nanın süfrəyə tökməyən,
Arının qəhrin çəkməyən
Balın qədrini nə bilər?*

*Utan, qoç Koroğlu, utan,
Dağların damənin tutan.
Sənin kimi başa çatan
Elin qədrini nə bilər?*

Şeirin Nigar xanımın dilindən Koroğlu haqqında deyildiyini onun sonuncu bəndi aydın göstərir. Sənin kimi başa çatan misrası Koroğluya ünvanlanmışdır. Koroğlu özü haqqında belə deməzdi. Bu üslub Koroğlu şeirlərinə yadırdır. Sonuncu bəndin birinci misra da Koroğlu haqqındadır. Utan, qoç Koroğlu, utan misrasında yenə Nigar xanım Koroğlunu qınayır, onun tutduğu işin böyük səhv olduğunu xatırladır. Şeir bütövlükdə Nigar xanımın qınaqla yoğurulmuş yanğınının, duyğusunun, hiss və həyəcanlarının gözəl poetik ifadəsidir. Sonuncu bənddə Koroğlunun adının çəkilməsi onun Koroğlunun dilindən söyləndiyini düşünməyə heç bir əsas vermir.

Koroğlunun “Olu” rədifli qoşması da onun ən gözəl ustadnamələrindən biridir. Çox güclü həyat müşahidələri əsasında düzülüb-qoşulmuş bu qoşma dastanda Dəmirçioğlunun dilindən söylənmişdir. Buna baxmayaraq həmin qoşma ərişinə-argacına, güllərinə-naxışlarına görə Koroğlunun digər şeirlərindən qətiyyətlə seçilmir. Onun bütün misralarına Koroğlunun öz nəfəsi hopmuşdur:

*Dünyada heç igid yoxsul olmasın,
Yoxsulluq igidə yaman ad olu.
Hər kəsin ki, varı, dövləti olsa,
Ləzzət çəkər, dəhanında dad olu.*

*Varlı, kasıb bu dünyadan keçərlər,
Yaxşını, yamanı görüb seçərlər.
Varın olsa, gəlib yeyər, içərlər,
Yoxsul olsan, qohum-qardaş yad olu.*

*Dəmirçioğlu, igid çoxdu dünyada,
Ardı dərdim, oldu həddən ziyada.
Yaxşı at minənlər qalsa piyada,
Daş düşər başına, ömrü bad olu.*

Koroğlunun çox sevilən, dillər əzbəri olan, dastandan ayrılıqda müstəqil şeir kimi söylənən şeirlərindən biri də “Mənmi qocalmışam, ya zəmanəmi?” qoşmasıdır. Bu qoşma çox bitkin, gözəl poetik nümunədir, müxtəlif güllərdən toxunmuş bir hikmət çələngidir. Qoşmanı diqqətlə oxuyub dönə-dönə misralar, bəndlər üstündə düşünəndə aydınca hiss olunur ki, bu ustadnamə doğrudan da bir ustad kəlamıdır:

(Davamı 8-ci səhifədə)

Koroğlunun ustadnamələri

(Əvvəli 7-ci səhifədə)

*Titrəyir əllərim, tor görür gözüm,
Mənmi qocalmışam, ya zəmanəmi?
Dolaşmır dəhanda söhbətim, sözüm,
Mənmi qocalmışam, ya zəmanəmi?*

*Tutulur məclisdə igidin yası,
Kar görmür qılınçı, polad libası.
Gəlib bic əyyamı, namərd dünyası:
Mənmi qocalmışam, ya zəmanəmi?*

*Belə zaman hara, qoç igid hara?
Mərdləri çəkirlər namərdlər dara.
Baş əyir laçınlar, tər lanlar sara,
Mənmi qocalmışam, ya zəmanəmi?*

*Axır əcəl gəldi, yetdi hay-haray!
Çəkdiyim qovğalar bitdi hay-haray!
Tüfəng çıxdı, mərdlik getdi hay-haray!
Mənmi qocalmışam, ya zəmanəmi?*

*Koroğluyam, Qırat üstə gəzərdim,
Müxənnətlər başın vurub əzərdim.
Nərələr çəkərdim, səflər pozardım,
Mənmi qocalmışam, ya zəmanəmi?*

Koroğlunun həyatının güzgüsüdür bu şeir. Koroğlunun həyatı isə dövrün, zamanın bir parçasıdır. Onda bu şeiri zamanın, dövrün bir parçasının güzgüsü adlandırmaq olar. Zaman, dövr haqqında çox şeirlər yazılıb. Ancaq cəsarətlə demək olar ki, zaman haqqında Azərbaycan poeziyasında bu qoşma nadir incilərdən biridir. Təsəvvür eləyin ki, tüfəngin çıxmağı ilə zamanın birdən-birə bu qədər kəskin şəkildə dəyişməyi, namərdlərin mərdləri dara çəkməyi, laçınların, tər lanların sara baş əyməyi, bic əyyamının, namərd dünyasının gəldiyi, bütün bunlara görə də mərdliyin, düzlüyün, insanlığın canlı heykəli olan

Koroğlu sözünün dillərdə dolaşmamağı şeirdə o qədər canlı, dolğun, obrazlı ifadələrlə verilmişdir ki, onları bundan gözəl demək olmazdı. Həm də bu şeiri bütün varlığı mərdlik, kişilik, insanlıq duyğuları ilə yoğurulmuş, tüfəngin meydana çıxması ilə bu duyğulara nöqtə qoyulduğunu hamıdan gözəl duyan Koroğludan başqa heç kəs düzüb-qoşa bilməzdi. Bəlkə elə ona görə də tüfəngin meydana çıxması ilə mərdliyin, kişiliyin, insanlığın bitdiyi haqqında onunla yanaşı qoymağa ikinci bir şeirimiz yoxdur.

Koroğlunun ən gözəl ustadnamələrindən biri də “Bənzərsən” vücutnaməsidir. Bu şeir də istər ustadnamə, istərsə vücutnamə kimi Azərbaycan ədəbiyyatının ən gözəl, bəlkə də tayı-bərabəri olmayan poetik söz örnəklərindən biridir.

İslam Sadiq
Folklor İnstitutu, “Folklor və yazılı
ədəbiyyat” şöbəsinin aparıcı elmi
işçisi, filologiya elmləri doktoru